

Erik Christensen

Afskedsforelæsning den 25. juni 2010 kl. 13.

Røde og grønne tråde i min forskning

Indledning

Det er dejligt at se så mange forskellige mennesker komme til min afskedsforelæsning. Her er ikke alene kolleger, studerende, tidligere studerende, men også familie og venner. Det er en udfordring at sige noget til en så blandet forsamling. Derfor har jeg ikke tilrettelagt denne forelæsning, som en helt almindelig akademisk forelæsning.

Men jeg har, som annonceret, valgt at komme med et overblik over, hvad jeg har lavet de sidste ca. 40 år. Forskere studerer normalt den verden, der omgiver dem, men retter meget sjældent forskerblikket mod sig selv. Det vil jeg imidlertid gøre - lægge op til en kritisk selvrefleksion over, hvad jeg har gået og lavet – fortælle min forskningshistorie, forsøge at lave en slags videnssociologi.

1. Hvorledes opfatter jeg videnskab?

For at kunne orientere os i verden danner alle mennesker sig det, jeg vil kalde nogle forståelsesrammer om verden. De gør os i stand til at orienteres os i verden og handle, således at vi kan skabe projekter og løse problemer. De skaber helhed og sammenhæng, således at vores verden bliver meningsfuld.

En forståelsesramme indeholder 4 dimensioner – en empirisk, en teoretisk, en værdimæssig og en handlingsdimension (Friberg, 1986). Vi forholder os hele tiden til den givne virkelighed ud fra nogle mere generelle antagelser om, hvordan den hænger sammen, samtidig med at vi foretager nogle vurderinger og herudfra handler. På en fantastisk måde forsøger alle normale mennesker at

kombinere det givne med det forudsigelige, det potentielle og det ønskværdige. Virkeligheden er dynamisk og forandrer sig hele tiden. Derfor må vi være i stand til både at beskrive, forklare, vurdere og handle for at begå os i verden.

Videnskabelige forståelsesrammer adskiller sig fra vores hverdagsmæssige forståelsesrammer ved, at man gør sig mere systematiske forestillinger om sammenhængen mellem Empiri, Teori, Værdier og Handlinger. Men hvad har værdier og handlinger med forskning at gøre, vil nogle sige? Det er også rigtigt, at i den konventionelle opfattelse af videnskab består den kun af beskrivelse og forklaring af verden. Værdier og handling vedrører politik. Man kan endda i den moderne verden sige, at arbejdsdelingen og specialiseringen er gået så vidt, at hvert element i min model har fået sit erhverv: Empirien er for empiriske forskere, teorier er for samfundsteoretikere, vurderinger er for forfattere, kunstnere og ideologer, mens handlinger er for politikere og aktivister.

Min opfattelse af videnskab er imidlertid, at de fire elementer hænger sammen. Man kan ikke adskille beskrivelse, forklaring og vurdering. Der ligger altid bestemte værdier til grund for beskrivelser og forklaringer, som man må klargøre og bevidstgøre. Desuden bruges vor viden og videnskab jo i samfundet. Videnskab lever ikke isoleret i verden, men lever for at blive brugt. Jeg har også i min forskning forsøgt at være handlingsorienteret.

I det følgende vil jeg vise, hvorledes jeg i de forskellige perioder at mit forskningsliv har kombineret disse elementer.

2. Hvilke faktorer har påvirket den form for videnskab, jeg har bedrevet?

Hvad kan så forklare ændringen i min forskningsinteresse, de emner jeg har taget op, de metoder jeg har benyttet og den sammenhæng, jeg har forsøgt at placere min forskning i?

Kan jeg selvreflekterende kritisk give en god forklaring på det? Her vil jeg benytte mig af fire grundlæggende forklarings-elementer: 1. Livsfaser. 2. Stilling og institutionel kontekst. 3. Forskningsparadigmer, ideer, værdier. 4. Politisk-økonomisk kontekst og konjunktur.

For det første har jeg ændret mig, gået igennem en række livsfaser: Fra at være ung, bliver man mere moden og skal prøve kræfter med sin første stilling, opnår at få fast stilling og ansvar, kommer i midtvejskrise, får et nyt og mere modent grundlag, kaster sig ud i nye udfordringer, konsolidere sin stilling, indstiller mig nu på andre sider af livet.

For det andet har jeg haft forskellige stillinger. Gået fra at være student til kontraktansat forsker, arbejdsløs og løst ansat i en meget kort periode efterfulgt af et kort stipendium og en lang periode som fastansat lektor. Men også her oplevet et meget forskelligartet universitet – fra det sprudlende demokratiske universitet til den mere anonyme, hierarkiske undervisnings- og forskningsfabrik i dag, hvor nogle ligefrem taler om ”universitetets død”.

Dernæst har jeg set på verden med forskellige briller. Jeg startede i studenteroprørets dage med at antage et marxistisk forskningsparadigme, som jeg frugtbart brugte og videreudviklede på et nyt forskningsområde. Følte siden dette paradigmes begrænsninger og foretog et paradigmeskift til et human-økologisk paradigme, som jeg har videreudviklet og konkretiseret på stadig nye områder.

Endelig har den økonomisk-politiske kontekst og konjunktur ændret sig både nationalt og internationalt siden begyndelsen af 1970’erne. I første omgang fra studenteroprørets højkonjunktur, over 1970’ernes krise og politisering til 1980’ernes uddybede krise og neoliberale gennembrud. Siden med murens fald i 1989, miljøbevægelsens gennembrud med en ny regering i 1990’erne afløst af det borgerlige regimente, vi har oplevet de sidste snart 10 år.

1. Oprørsk student med store politiske forhåbninger: Hvorledes man bruger idehistorien til at inspirere og udvikle udviklingsteorier

Jeg startede på universitetet i 1966, og blev kandidat i statskundskab fra Institut for Statskundskab i Århus i sommeren 1972. Jeg skrev speciale om Lenins revolutionsteori. Det var i de glade studenteroprørstider, hvilket siden har fået mange til at tro, at jeg på det tidspunkt tilhørte en af de leninistiske smågrupper. Det gjorde jeg ikke. Jeg kom til at skrive en seminaropgave om hans revolutionsteori ved lidt af en tilfældighed. Jeg var ikke optaget af Lenin som partiteoretiker. Det var derimod mange nyvakte marxister, som ville udvikle det revolutionære parti, især de såkaldte leninister i VS. Min indgangsvej til Lenin var en anden.

Jeg var optaget af udviklingen i det, vi den gang kaldte ”den tredje verden”. Mit ærinde var at videreudvikle den politiske udviklingsteori. Lenin var optaget af, hvad der var karakteristisk for en revolutionær situation, og det nye i hans opfattelse af revolutionen, i forhold til den traditionelle marxistiske opfattelse var, at han mente, at der godt kunne ske et revolutionært brud i mindre udviklede samfund, selvom de materielle betingelser ikke var modne med en stor arbejderklasse.

På det tidspunkt, så det ud som om man lettere fik en socialisme i ulandene end i i-landene. Jeg var politisk og teoretisk optaget af den såkaldte ”ulandssocialisme”. Kunne man skabe ”en afkoblet udvikling” fra det kapitalistiske verdensmarked, som man den gang talte om? Sammen med andre forventede jeg, at man i fremtiden kunne forvente en række revolutionære omvæltninger udsprunget fra ”den tredje verden”. Jeg var allerede dengang opmærksom på, at bureaukratisering og dannelsen af en lille partielite, som styrer autoritært var mulige udviklinger efter de socialistiske ulandsrevolutioner, men forventede at man ville lære af den sovjetiske fejludvikling. Det har jo siden vist sig ikke at holde. Næsten alle de såkaldte ulandsrevolutioner endte med at blive autoritære, at stivne og forkrøble. Verden viste sig at gå anderledes, end jeg forventede.

I mit speciale lærte jeg at lave tekstanalyser. Jeg læste det meste af Lenins samlede værker for at finde koden på hans samfundsanalyse, hans klasseanalyser i forskellige perioder. Lenins hovedfokus var, hvorledes man hele tiden skulle vurdere arbejderklassen i forhold til bondeklassen, og hvorledes man skulle se på faserne i en kampcyklus.

Jeg måtte gå til kilderne og finde noget nyt, noget som jeg ikke havde kunnet læse mig andenhånds til. Jeg fandt ud af, at de forskellige fortolkninger af Lenins revolutionsteori alle var utilstrækkelige og overfladiske. Den officielle sovjetiske fortolkning skjulte, at Lenin faktisk ændrede opfattelse af revolutionen. Han lå meget nærmere Trotskys’ opfattelse, end man ville indrømme. Men der var dog også forskelle mellem dem.

Min specialskrivning foregik midt i studenteroprørets første år. Og jeg var ikke blot tilskuer, men også aktiv deltager i studenterrådsarbejdet på det tidspunkt. I forbindelse med min beskæftigelse med Lenin, havde jeg et sammenstød med professor Erling Bjøl omkring opfattelsen af Lenin. I april 1971 var det Lenins 100 års dag. Jeg var på det tidspunkt medredaktør af tidsskriftet Politica.

Vi lavede et stort særnummer: ”Kritik af Imperialismen”, hvor jeg skrev en stor artikel, der kritiserede Bjøls beskrivelse af Lenins imperialismeteori, hvor han efter min mening fremførte en meget overfladisk og ideologisk opfattelse, der ikke havde hold i kilderne. Det tog han meget ilde op, og det resulterede i, at den ansvarshavende redaktør for bladet blev kaldt til samtale på hans kontor. Bjøl svarede igen i det følgende nummer af bladet på samme karske, direkte måde, som jeg var gået i kødet på hans fortolkning. Når jeg i dag genlæser debatten, er jeg stolt af den uforfærdede, direkte og alligevel saglige kritik jeg fremførte, men kan også se hvor dygtig en polemiker, Bjøl var.

Allerede da jeg beskæftigede mig med Lenin kom jeg imidlertid også lidt på tværs af de dominerende venstreorienterede strømninger på universitetet. Jeg opnåede at få udgivet mit speciale på det nu hæderkronede forlag Modtryk, men det skete kun, efter at det var gået igennem en slags censurproces. Det kunne nemlig ikke udgives, som det stod, mente man. Det skulle kommenteres af et par af de politiske og videnskabelige marxistiske eksperter. Det skete, fordi jeg ikke klart tog politisk stilling til Lenin som aktuel politiske teoretiker. En af de ledende leninistiske ideologer i VS, økonomen den senere lektor på DTU, Jørgen Lindgaard Petersen kommenterede det fra den ene side, mens den anden daværende store marxistiske polit-økonomiske teoretiker og ideolog, den senere professor i idehistorie på Århus Universitet, Hans Jørgen Schanz kommenterede det fra den anden side. Jørgen Lindegård mente, at jeg slet ikke havde givet plads til Lenins partiteori, mens Hans Jørgen Schanz mente, at jeg og Lenin ikke rigtig havde forstået Marx’ politik-økonomiske metode. Jeg fik dog lov til at svare de to, så det endte med at der kom en god debat ud af det.

2. Ung energisk forsker ”nede på jorden” i det danske classesamfunds periferi i en usikker kontraktansættelse

I sommeren 1972, hvor jeg blev kandidat, stod jeg overfor valget: Hvad ville jeg gerne være? Hvad kunne jeg blive? Det var en tid, hvor der var mangel på lærere og undervisere på universitet. Og da jeg i min studentertid havde været ansat som amanuensisvikar, søgte jeg en af flere faste stillinger, der var opslået.

Her oplevede jeg så for alvor, at hvis man har været kritisk på sin arbejdsplads kan det komme til at koste. Jeg søgte, men fik ikke en af de stillinger, der var opslåede. Det fik derimod en af mine

”flinke medstuderende”, jeg havde arbejdet sammen med som amanuensisvikar og som ikke havde deltaget i studenteroprøret. Jeg fik af en senere kollega klart at vide: ”Erik, du må vide det koster at være kritisk”. Studenteroprøret var på det tidspunkt ved at gå ind i en alvorlig fase, og professorerne var meget forhippet på at forhindre, at det rigtig bed sig fast på statskundskab, som det havde gjort på nogle humanistiske fag.

Jeg måtte tage til takke med et undervisningsassistentjob. Jeg måtte se mig om efter andet arbejde. Universiteterne ekspanderede meget i den periode. Der var planer om at lave et Sydjysk Universitetscenter, i første omgang finansieret af Esbjerg kommune og Ribe amtsråd. Det startede allerede op i sommeren 1972. De slog en del spændende forskerjob op. Et projekt, som specielt passede godt til mig var et øst-vestprojekt, hvor man ville undersøge forholdet mellem Sovjet og Vesten ud fra en interesse om en mulig konvergens. Det passede egentlig godt til mine interesser og kvalifikationer, så det søgte jeg.

Men her opdagede jeg så, at det kunne jeg ikke få, fordi man her i forvejen havde lovet eller aftalt, hvem der skulle ansættes. Det var nogle meget aktive venstreorienterede folk. Det skuffede også. Jeg kunne ikke blive ansat på mit institut, fordi jeg havde været kritisk, og jeg kunne ikke blive ansat på et projekt blandt de venstreorienterede, fordi jeg ikke tilhørte den rette inderkreds her.

I løbet af et halvt år fik jeg imidlertid et andet job på Sydjysk Universitetscenter. Det gik dog heller ikke uden dramatik. I sidste øjeblik blev der stillet spørgsmål ved om jeg var den rette, fordi jeg tidligere på året havde skrevet en meget kritisk kronik i Information imod Askov Højskoles afskedigelse af 6 lærere, der krævede demokrati på højskolen. En gammel tidligere forstander fra Askov sad i ledelsen af SUC og stillede sig kritisk overfor min ansættelse. Men det lykkedes i sidste øjeblik at overtale ham.

Det projekt jeg blev ansat på SUC skulle beskæftige sig med sociale og økonomiske forandringer i Sydvestjylland. Her valgte jeg at lave et projekt om lokale fagforeninger i tre forskellige kommuner, i Esbjerg, Varde og Egvad kommuner. Andre deltagere i projektet skulle se på arbejdsmiljø, arbejdsconflikter, fiskere, førtidspensionister, husmænd og på den lokale erhvervsstruktur.

Fra at have beskæftiget mig med forestillinger om det store verdenskapitalistiske system i et historisk og udviklingsteoretisk perspektiv, var jeg blevet bragt ”ned på jorden”, blevet plantet i den lille danske kapitalisme endda i dens periferi, hvor jeg skulle have omsat mine marxistiske inspirationer til konkrete forestillinger og redskaber. Det var en meget lærerig proces.

Jeg lærte her for første gang i praksis og teori det tværfaglige samarbejde. Vi havde meget forskellige uddannelser og forudsætninger: Jurist, psykolog, sociolog, socialrådgiver, økonom, samfundsfag, etnograf og jeg fra statskundskab.

Konkret tog jeg kontakt til tre afdelinger af det daværende SID, fabriksarbejderne i Esbjerg. Varde afdeling og Tarm. Jeg lavede en række interviews med tillidsmænd, små spørgeskamundersøgelser og overværede en række møder i fagforeningerne. Men derudover forsøgte jeg også at give det en historisk dimension. Som et selvstændigt lille projekt skrev jeg en lille bog om dannelsen af arbejdsmændenes fagforening i Esbjerg i forbindelse med en stor havnearbejderstrejke i 1893.

Det var i den periode at studenteroprøret gik sin sejrsgang over landet på de store universiteter, kritiske studier blev oprettet, og Studenterfronten blev dannet i Århus. Og de store kampe mellem de forskellige teoretiske og politiske marxistiske retninger blev udspillet. Det var jeg uden for, dybt begravet og optaget af konkrete empiriske studier af, hvorledes det faktisk stod til med arbejderbevidstheden i periferien.

Her fandt jeg rigtig ud af, hvor meget arbejderklassen var splittet, hvor stor afstanden var mellem de faglærte og de ufaglærte arbejdere, hvilken konkurrence og splittelse der var i lokalsamfundet mellem de store arbejdspladser om jobbene og med hensyn til fagforeningsmedlemskab.

Her fandt jeg også ud af, hvor tæt fagbevægelsen var kædet sammen med Socialdemokratiet. Hvor meget den blev styret af socialdemokratiet, og hvor meget de ufaglærte fagforeninger betød for Socialdemokratiets organisation i periferien.

Perioden på Sydjysk Universitetscenter var hård, arbejdsom og på en række punkter usikker. Det var her jeg skulle vise, at jeg duede til noget rent håndværksmæssig. Det var en mesterlære, uden mester (formel vejleder). Jeg skulle på den ene side samarbejde med en fagligt broget og oprørsk

flok af andre unge samfundsforskere, på den anden side skære mit eget projekt til, og i løbet af meget kort tid levere resultater, hvis jeg skulle gøre mig håb om en universitetsmæssig fremtid. Vores projekt befandt sig i forskellige konflikter med centerledelsen og i et meget usikkert politisk miljø, der ikke tålte kritik i pressen fra unge venstreorienterede forskere. Det førte da også til, at en del af os ikke fik fornyet vores kontrakter, fordi centerledelsen bag vores ryg udformede andre planer for fremtiden. Her lærte jeg igen på en anden måde, at forskning kan være kontroversiel, og at det koster, hvis ens bevillingshaver bliver utilfreds.

3. Fast stilling med forpligtelser i et politisk sprudlende nyt miljø – modenhed og ansvar

Jeg forlod SUC foråret 1975, fordi det projekt jeg var ansat på blev nedlagt, og vi ikke fik forlænget vores kontrakter. Jeg flyttede tilbage til Århus, fordi min kone havde fået nyt job i Risskov. Jeg søgte stillinger som gal på mit gamle uddannelsessted, men oplevede igen, at jeg stadig var meget uønsket. Selvom om jeg i et par tilfælde klart var den mest kvalificerede til en stilling, fik jeg den ikke, fordi jeg havde været studenteroprører.

Jeg blev i nogle få måneder arbejdsløs. Og fik herefter i et år stilling som undervisningsassistent i politiske idehistorie under professor Erik Rasmussen. Det var meget lærerigt. Fra at være plantet solidt i empiriske studier i den danske periferi kom jeg nu tilbage til den politiske filosofi og blev tvunget til at genlæse hele den politiske filosofihistorie. Det var med til at fastholde min kærlighed for den politiske filosofi, som jeg siden har anset for det væsentligste fag for en grundlæggende samfundsvidenskabelig skoling.

I forlængelse af mit SUC projekt lavede jeg en projektskitse om konflikter mellem faglærte og ufaglærte arbejdere set i et kvalifikationsperspektiv, som jeg sendte til AUC. Og det gav så bonus, ved at jeg fra sommeren 1976 fik et kandidatstipendium på Institut for Uddannelse og Socialisering her i Aalborg.

Min sekretær Birthe Libergren har siden flere gange fortalt mig, at det egentlig var en fejltagelse at jeg blev ansat. Stillingen var egentlig afsat til en anden. Men jeg fik den altså. Måske var det fordi,

jeg faktisk på det tidspunkt havde en ret stor produktion og erfaring, hvorfor jeg var svær at komme uden om.

Det var før man havde phd-ordninger og en formel forskeruddannelse. Jeg var vant til at arbejde hårdt, så i løbet af et år havde jeg skrevet en lille bog om ”Konflikter mellem faglærte og ufaglærte arbejdere”. Jeg vidste, at kun igennem benhårdt arbejde, kunne man forvente at få en fast stilling. Der kom et lektorat et år efter, som jeg søgte og fik. Jeg var allerede så velmeriteret, at jeg kunne springe adjunktperioden over.

Det skete i 1977, og så har jeg jo siddet i dette lektorat siden – uden nogle svinkeærinder – som en ”fri mand”, hvor jeg kunne lave lige, hvad jeg ville.

Men det at få en fast stilling betød også på det tidspunkt, hvor man stadig havde et demokratisk universitet, at man skulle påtage sig en del administrativt arbejde. Jeg blev hurtig ansvarlig for samfundsfagsuddannelsen og formand for studienævnet for historie og samfundsfag i 1978-79, som man dengang kørte sammen. Og siden var jeg institutbestyrer for vort institut i 1981-82. Sådanne formandsposter gik dengang på omgang, og det var egentlig meget sundt. Man lærte en masse praktiske ting om institutionspolitik.

Det var nogle meget arbejdsomme første år jeg fik på AUC. Jeg fik nemlig også tid til at skrive en bog om mit projekt om forholdet mellem politiske partier og fagbevægelsen: ”Arbejderpartiernes faglige politik i 1970’erne”.

Med denne bog fik jeg belyst et område historisk, som ingen tidligere havde beskrevet og teoretisk fik jeg videreudviklet teorien om politiske partiers adfærd ved at definere forskellige scener, og beskrevet det opbrud i samarbejdet mellem parti og bevægelse som hele fire arbejderpartier i folketinget i 1970’erne havde skabt.

I forbindelse med udgivelsen af denne bog husker jeg et faglig seminar, jeg holdt omkring bogen, som viser noget om den værdifulde faglige kultur, der dengang fandtes på samfundsfag og på instituttet. Jeg bad en række folk om at komme med kritik af bogen. Det var dengang at mange af instituttets medarbejdere var partipolitisk aktive: Jeg bad John Houman om at kommentere

Socialdemokratiets faglige politik, Flemming Ibsen SF's politik, Lars Torpe VS's politik og Jørgen Würtz Sørensen DKPs politik og Herman Knudsen fagoppositionens. Og der var ikke bare socialister og kritiske folk til stede. Jeg havde også inviteret Staffan Zetterholm, som intet havde at gøre med marxisme og politisk partier, til at kommentere min partiteori.

4. Lokal politisk aktionsforskning. Hvorledes kan man forene et politisk og videnskabeligt engagement?

I de første år jeg var på AUC var miljøet omkring samfundsfag meget politiseret. Mange af de studerende på samfundsfag tilhørte den yderste venstrefløj. Det vil på det tidspunkt sige tilhørte VS eller KF (Kommunistisk Forbund). Kun en enkelt var erklæret kommunist (Per Lunde). Det gjaldt også mange lærere, Birte Siim og Feiwele Kupferberg var KF'ere, Palle Rasmussen og Lars Torpe var VS'ere, mens Johannes Andersen havde haft et tilhørsforhold til Forbundet Socialisterne. Jeg blev nogle gange set på med en vis skepsis, fordi jeg skilte mig ud ved på det tidspunkt ikke at være partiorganiseret. Men jeg havde nogle gange stor fornøjelse af at have studerende der beskæftigede sig med Lenin. Dem tvang jeg rigtig til at lære tekstanalyse og læse originaltekster i stedet for at komme med politiske paroler.

Omkring 1980 skete der et politisk og mentalitetsmæssigt omsving. I løbet af nogle få år forsvandt den politiske fascination af marxismen og de politiske smågrupper. Det hang også sammen med nogle dybtgående politiske og mentalitetsmæssige ændringer i omverdenen. Næsten overalt vandt en ny-konservativ og ny-liberalistisk linie frem.

Jeg husker, hvordan mine kolleger på samfundsfag begyndte at stille sig kritisk overfor marxismen og melde sig ud af de politiske partier. I den situation foretog jeg på en måde en modsat bevægelse. Mit studie af "Arbejderpartierne faglige politik" førte til at jeg blev meget optaget af ikke bare at studere de politiske partier, men følte også et ansvar for at videre udvikle partierne. Og her faldt mit valg på SF, som for mig var det mest udogmatisk og åbne parti med chance for på den ene side at videreudvikle nogle vigtige traditioner i arbejderbevægelsen og samtidig lære noget af de nye sociale bevægelser (kvinde- og miljøbevægelsen), som på det tidspunkt var relativt stærke.

Jeg engagerede mig hurtigt i partiets ideologiske debat, hvor jeg fremførte det synspunkt, at en praktisk politisk integration af nye bevægelser måtte ske samtidig med en teoretisk udvikling af nye forståelsesformer, hvor jeg specielt var optaget af at få miljøpolitikken integreret i alle de forskellige andre delpolitikker samt få formuleret et nyt principprogram på et økologisk grundlag.

Jeg igangsatte en lokal studiekreds om partiets historie, der resulterede i at jeg skrev et 25 års jubilæumsskrift for Aalborg partiforenings historie. Det var forsøg på at lave en ny type af politisk aktionsforskning, at bruge min oparbejdede viden om arbejderbevægelsens historie til at videreudvikle et politisk partis strategi og kultur.

I SF opdagede jeg i praksis, at en ny synsvinkel i et politisk partis forståelsesramme ikke bare lader sig integrere i en gammel. Hvis man har en gammel marxistisk synsvinkel, vil det blokere for, at man tillægger de nye synsvinkler en afgørende vægt. Først i det øjeblik det lykkes at udvikle en forståelsesramme, som forbinder de nye sociale bevægelsers ideer, vil man være i stand til at udskifte den gamle marxistiske forståelsesramme.

På landsmøder og konferencer forsøgte jeg og partiforeningen i Aalborg i 1980'erne at gøre os til talsmænd for skabelsen af et rødt-grønt reformflertal bestående af S-SF og RV i stedet for et snævert arbejderflertal af S-SF. Det betød at man udover at tilslutte sig en marxistisk inspiration skulle vedkende sig et humanistisk, økologisk værdigrundlag. Partiet skulle med andre ord forene det nye værdikompleks, som de nye sociale bevægelser stod for, med arbejderbevægelsens værdigrundlag.

Gennem disse forsøg på skabelse af en principiel politisk debat lærte jeg, hvorledes et politisk parti fungerer, og hvor svært det er - selv i et så medlemsdemokratisk parti som SF- at komme igennem med nye ideer. Mine tanker om et rødt-grønt reformflertal blev kraftigt bekæmpet af ledelsen og specielt Gert Petersen og Aage Frandsen, Som Gert Petersen siger i sin erindringsbog fra 1998: "Indenfor systemet og udenfor" (s. 389-390) "forsøgte en universitetslærer fra Aalborg at forkaste vores gamle klasseanalyse til fordel for en diffus græsrodsreformisme". Men som han sagde, "vores politik kan ikke realiseres uden et opgør med kapitalmagten, og med det Radikale Venstre er det umuligt".

Ligeså snart Gert Petersen ikke længere var formand, forlod SF udtrykket ”arbejderflertal” og begyndte at tale om ”reformflertal”, og en lang række unge mennesker, som jeg havde forsøgt at overbevise nogle år før, fulgte først trop, da der skete et formandsskifte. For at gøre karriere i et parti, skal man tilpasse sig og ikke være for kritisk.

Mit engagement i SF var imidlertid ikke kun ideologisk, idemæssig. I en periode blev jeg formand for Aalborg partiforening i 1985-87, hvor partiforeningen var ude i et voldsomt stormvejr. Ved kommunalvalget i 1985 opnåede SF stor fremgang og fik 5 mandater og opnåede en rådmanspost (Kirsten Hein). Det førte imidlertid i perioden 1987-88 til en voldsom intern konflikt. SF var gået til valg på skabelsen af et decentralt kraftvarmesystem med naturgas, men Kirsten Hein som rådmand gik imod dette og foreslog med sine embedsmænd i ryggen et centraliseret kulkraftvarmesystem. På trods af et flertal i partiforeningen, fastholdt Kirsten Hein imidlertid teknikernes løsning. Det betød en langvarig konflikt, der endte med at hun meldte sig ud af partiforeningen.

Det var meget hårdt at være formand i denne periode, at få partiforeningen samlet omkring et forsvar for medlemsdemokratiets betydning i forhold til de valgte politikere, at få fastholdt SF's centrale ledelse på denne politik samt at modstå den hetz og kritik, som opstod i forbindelse hermed. Jeg havde fået nogle nye erfaringer, dels med at forene politisk og videnskabeligt arbejde, dels politisk at være i ”orkanens øje” i en række politiske krisesituationer.

Det betød langtfra at jeg opgav det politiske arbejde. Jeg er stadig medlem af SF, og jeg fandt i de følgende år en anden platform for at være med til at udvikle en idépolitisk debat i SF, idet jeg fra 1987 til 1992 var medlem af redaktionen af SF's teoretiske tidsskrift, Praksis.

5. Midvejskrise/tvivl om hvad man skal bruge sin frihed til? Skal man tilpasse sig - eller finde sig selv og sin egen vej?

I begyndelsen af 1980'erne skete der en dobbeltbevægelse. I det ydre begyndte jeg at engagere mig i politik i SF og forsøgte i en periode at kombinere videnskabeligt og politisk arbejde. Indadtil kom jeg i tvivl om det hidtidige paradigme, som jeg havde arbejdet med. Min mere klassiske marxistiske forståelsesramme brød delvis sammen og blev langsomt erstattet af en anden. Det var en lang

proces. At forkaste et paradigme er ikke bare noget, man gør. Tvivl om et paradigme fopplanter sig let til en personlig tvivl og usikkerhed, hvilket det også i en periode gjorde for mig.

I begyndelsen af 1980'erne læste jeg på opfordring af min kollega Feiwel Kupferberg den amerikanske sociolog Alvin W. Gouldners bog: "The Two Marxisms".

Gouldners skarpe, elegante videnssociologiske og videnskabsteoretiske analyse af marxismen, hvor han giver en historisk analyse af marxismens indre modsætninger, gjorde stort indtryk på mig. Gouldner viser her, hvorledes det marxistiske paradigme opstod og udviklede sig, og at marxismen altid har bestået af to paradigmer, som delvis står i modsætning til hinanden, et kritisk og et videnskabeligt paradigme.

Det fascinerende ved Gouldner var, at her var en mand, der ikke kun teoretisk og distanceret var i stand til at analysere paradigmeskift, men at han selv var udtryk for, hvad et paradigmeskift betød for videnskabelig virksomhed. Gouldner gav mig det personlige billede på, hvad man kan opnå, hvis man tør slippe en tidligere forståelsesform.

Gouldner tilhørte indtil midten af 1960'erne en af de bedste og højtansete funktionalistiske sociologer på linje med Robert Merton og Talcot Parsons. I midten af 60'erne foretog han imidlertid et brat personligt og intellektuelt paradigmeskift, efter at han havde kastet sig over et studie af græsk idehistorie, og hans endelige opgør med den borgerlige sociologi skete med bogen "The Coming Crisis in Western Sociology" i 1970, hvor han specielt gjorde op med Parsons funktionalistiske sociologi og i skitseform fremlagde et program for en kritisk reflektiv sociologi, et projekt, der gik ud på både at afmystificere den akademiske sociologi og marxismen igennem etablering af en kritisk dialog mellem dem og et forsøg på skabelsen af en syntese, der overskred dem begge.

Behovet for at komme et skridt dybere i min teoretiske fundering skete også i sammenhæng med at mit interessefelt mere og mere blev drejet i retning af de nye sociale bevægelser. Her kom miljøproblemerne specielt i centrum af opmærksomheden. I projektet om arbejderpartiernes faglige politik i 1970'erne, havde jeg ud fra en marxistisk inspireret organisationsanalyse svært ved at forklare de nye sociale bevægelseres samvirke og påvirkning af arbejderbevægelsens forskellige

organisationer. Man kan sige, at jeg igennem dette forskningsprojekt blev moden til at finde andre forståelsesrammer end den marxistiske.

Men det var specielt læsning af teologen Ole Jensens bog: "I vækstens vold" der blev indgangsvejen til en mere vidtgående idehistorisk og personlig værtdiafklaringsproces. Ole Jensen er teolog og skrev i slutningen af 1970'erne en disputats om teologiens forhold til natur- og økologiproblemerne, hvor han bl.a. var meget inspireret af forfatteren Thorkild Bjørnvig. Det der specielt fangede min opmærksomhed var hans påvisning af, at begge industrisamfundets to store hovedideologier liberalismen og marxismen havde et snævert natursyn, som udsprang af en meget ældre kristen tradition for at betragte naturen i beherskelses- og underlæggelsestermer. De moderne ideologiers grundforståelser af naturen var blot sekulariserede udtryk for en mere grundlæggende religiøs forståelsesform.

Ole Jensen byggede hele sin forståelse på teologen og religionsfilosoffen K.E. Løgstrups filosofi. For rigtig at forstå de ideer, jeg havde fået igennem læsning af Ole Jensens bog, måtte jeg mere systematisk sætte mig ind i Løgstrups filosofi. Den kendte jeg godt delvis fra slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne, da jeg var på Askov Højskole, hvor jeg læste artikler, hvor han gav en moderne fortolkning af Grundtvigs menneske- og højskolesyn. Siden læste jeg også hans skrifter i mine første studieår, hvor der foregik en meget intens filosofisk debat om den videnskabelige værdirelativisme, som var den dominerende ideologi på Institut for Statskundskab på Århus universitet. Løgstrup var en af de filosofiske kritikere af værdirelativismen, som tiltrak min opmærksomhed.

Da jeg havde læst Ole Jensens bog om natursyn i begyndelsen af 1980'erne, var jeg moden til igen at genoptage mit bekendtskab med Løgstrup, og var nu også bedre i stand til at trænge ned i hans filosofi og forstå den.

Mødet med Løgstrups filosofi fremprovokerede hos mig en indre værdimæssig afklaring. Gouldner havde banet vejen for et videnskabeligt paradigmeskift og en åbenhed overfor at bryde med de ideologiske modernistiske forståelsesformer.

6. Paradigmeskift og nye værdier i politik og samfund

Mit paradigmeskift i 1980'erne var en lang studieproces. Jeg genlæste filosofihistorien, vovede mig ud i religionshistorien, teologien og psykoanalysen m.m. og læste mange outsider forfatterskaber. Det var mit andet studium, et stort selvstudium. Det resulterede i 1990 i udgivelsen af bogen: "Nye værdier i politik og samfund. Paradigmeskift og kulturbrydninger". Det er nok den mest personlige og originale bog, jeg har skrevet. Det var en bog, der også overskred de traditionelle akademiske grænser for afhandlinger. Jeg turde optræde som den "glade amatør", der bevægede sig ind på områder, uden at have tilstrækkelig "akademisk bund" alle steder. Det er den bog, jeg har fået mest respons på. Den fik flere fine anmeldelser, men også barske reaktioner. Jeg opnåede, at komme i fjernsynet med Jørgen Thorgård, der præsenterede og diskuterede nye bøger, og blev inviteret ud at holde foredrag i mange kredse flere år fremover.

Bogens påstand er, at vi befinder os i en overgangsperiode på vej ind i et post-industrielt samfund, hvor mange mennesker både føler et opbrud i deres livsanskuelse, deres videnskabelige forståelse samtidig med at de er del i og vidne til en større kulturel brydningsproces, hvor en række dominerende ideer brydes med et fremvoksende nyt økologisk-humanistisk værdigrundlag.

En af hovedteserne var, at vi i fremtiden må ændre syn på naturen, menneskets natur, køn, moral og etik, samfundets natur (økonomi, politik og sociale bevægelser) hvis vi i fremtiden skal skabe en bæredygtig udvikling. Det betød, at vi må i gang med at tro på nogle andre værdier, som vi strengt taget ikke kan bevise. Når man tror, kommer beviserne, hvis man ikke tror, kommer beviserne ikke. Men vi er ofte opdraget til, at vi vil have beviserne først. Men så kommer de ikke, og så går det galt med udviklingen.

I sociologien og socialpsykologien kender man loven om selvopfyldende profeti fra sociologen Robert Merton og psykologen Robert Rosenthal. Hvis læreren forventer, at hans elever klarer sig godt, så klarer de sig som regel godt, selvom de måske faktisk ikke var så gode. De blev gode, fordi læreren troede, at de kunne blive gode. Det smittede og satte en god cirkel i gang. Tro, kan som bekendt af nogle, flytte bjerge.

Hvad var det så for nogle nye ting vi måtte tro på?

1. At mennesker ikke alene er umættelige, egoistiske, økonomiske behovsvæsner. Den forståelsesfigur ligger gemt i langt den meste samfundsvidenskab. Vi skal ikke fornægte, at det er mennesker også. Vi skal bare synliggøre, at mennesker også er væsner, der kan forbinde sig med naturen, og drager omsorg for hinanden.

Mennesker er ikke determineret til det menneskebillede, som det meste samfundsvidenskab, direkte eller indirekte hylder. Vi kan hver dag se, at mennesket er disponeret for det, men det er også disponeret for en anderledes og ny adfærd. Der er forskel på at være determineret til noget og disponeret for noget.

2. At naturen ikke er noget vi blot kan bruge løs af. Vi lever i en sårbar, fin økologisk balance med naturen. Det kan bevidstgøres.

Hvis man ændrer opfattelse af vores billeder af mennesker, natur, samfund får det afgørende indflydelse på opfattelsen af økonomi og politik.

Økonomi må ses i forhold til menneskelig behovstilfredsstillelse og naturforbrug. Økonomi er en middel-videnskab og ikke en mål-videnskab.

Og med hensyn til politik har vi især forstået politik som en interessebestemt adfærd i forhold til markedssamfundet, som tvang (magt) eller som maksimering af nytte (bytte). Politik må i højere grad ses som integrationsrelationer.

Med "Nye værdier" fik jeg afklaret mine egne værdier, fik dem sat ind i et meget bredt kulturelt idemæssig sammenhæng, og samtidig beskrevet en række nye alternative samfundsvidenskabelige paradigmer, der stod i modsætning til de dominerende, hvorudfra jeg mere konkret kunne arbejde videre i undervisning og forskning.

"Nye værdier" betød på den måde meget for mig. Jeg var blevet et andet og mere afklaret mennesket, havde fået en ny selvsikkerhed, havde skabt mig en ny platform for mit videre arbejde. Man kan sige, at det er det grundlag jeg siden har stået på, udbygget forklaret, forbedret, virket ud fra.

Det betød mere konkret, at jeg nu rigtig fik tillid til at ”køre mit eget løb”, ikke føle det nødvendigt at skulle tilslutte mig et større forskningskonsortium, hvor det gælder om at skrabe penge sammen fra mere etablerede fonde til at lave lidt tandløs ”mainstream forskning”, der kan passe til den herskende ideologi.

I 1980’erne havde jeg især engageret mig i partipolitisk arbejde i SF. Efter jeg havde skrevet ”Nye værdier” neddrolede jeg det partipolitiske engagement, og vendte min aktivitet imod arbejde i forskellige dele af miljøbevægelsen, først og fremmest i Det Økologiske Råd. På AUC blev der i 1991 dannet et forskningsnetværk, Center for Miljø og Udvikling på tværs af samf. og tek.-nat. fakulteterne, der afholdt en række konferencer og udgav forskellige arbejdspapirer og rapporter.

I ”Nye værdier” havde jeg i et kapitel skitseret det nye økologiske økonomiske paradigme, som specielt var skabt af den amerikanske økonom, Herman E. Daly. I de følgende år koncentrerede jeg mig om at udbrede kendskabet til det økonomisk-økologiske paradigme og lave en teoretisk præcisering af begrebet bæredygtig udvikling, så det ikke kun blev et tomt politik honnørord.

Et led i præciseringen af begrebet bæredygtig udvikling var klart at adskille begrebet fra det meget benyttede politiske begreb bæredygtig vækst. En bæredygtig udvikling er andet og mere end grøn vækst. Der er forskel på vækst og udvikling. Vækst er kvantitativ, udvikling er kvalitativ. Der er grænser for vækst, mens der ikke behøver at være grænser for udviklingen. Grønne skatter og renere teknologi er nødvendige midler til at skabe en bæredygtig udvikling, men ikke tilstrækkelige. Vækstmålsætningen må udskiftes med en ny målsætning om tilstrækkelighed, retfærdighed og bæredygtighed. Den grønne vækststrategi mangler en vision om en tilstrækkelighedsrevolution. Man vil effektivisere uden at revidere sin overordnede målsætning, en fortsat økonomisk vækst. Alternativet til en grøn vækst er en bæredygtig udvikling indenfor ”det økologiske råderum” byggende på en dynamisk ligevægtsøkonomi.

7. Borgerløn med et nationalt og internationalt perspektiv.

Som følge af ændringen i den internationale situation med Murens fald i 1989, ændredes det politiske landskab også på venstrefløjten. I løbet af 1992 blev der af det tidligere SF tidsskrift

Praksis og DKP's tidsskrift Tiden skabt et nyt tidsskrift SALT, som jeg i nogle år blev medredaktør af. I 1993 var SALT med til at skabe en bredere debat om borgerlønsideen som alternativ til de arbejdsmarkedsreformer man på det tidspunkt diskuterede. Vi arrangerede i samarbejde med dagbladet Aktuelt (formidlet af Jørgen Flint Petersen) en meget velbesøgt konference, og spørgsmålet blev taget op af flere politiske partier og fagforeninger.

Det betød, at jeg i de kommende år skrev flere artikler om borgerløn, og deltog i mange debatter om spørgsmålet. I slutningen af 1990'erne satte jeg mig så for at skrive en større fremstilling både historisk og teoretisk om, hvorledes borgerlønsspørgsmålet var blevet behandlet i Danmark siden ideen i nyere tid første gang blev lanceret i bogen "Oprør fra midten" i 1978. Mit arbejde resulterede i bogen: "Borgerløn. Fortællinger om en politisk ide", som kom i år 2000.

Mit mål var at videreudvikle og præcisere borgerlønsbegrebet, at lave en historisk analyse af den danske borgerlønsdebat, samt at komme med nogle overvejelser om en fremtidig borgerlønsstrategi.

Min hovedpåstand i bogen var, at hvis borgerløn i fremtiden skulle få nogen betydning, måtte den ses som et element i en ny fortælling om en videreudvikling af velfærdssamfundet i retning af skabelsen af en bæredygtig udvikling. Det byggede på antagelsen om, at den gamle socialdemokratiske velfærds/vækstfortælling havde mistet sin fortællekraft, fordi den manglede sammenhængende forestillinger om løsning af fem grundproblemer i velfærdssamfundet: Arbejdsfordelings- og arbejdsløshedsproblemet, klientgørelsesproblemet, kønsarbejdsproblemet, demokratiproblemet og miljøproblemet. Det nye ved forestillingen om en bæredygtig udvikling er netop erkendelsen af problemernes og løsningernes sammenhæng. Borgerløn kan ses som et mangleformålsinstrument, der på engang kan gå ind og bidrage til genopretning af de fem skitserede problemer i det moderne velfærdssamfund.

I dag er borgerløn langt væk fra den politiske dagsorden. Det var det ikke i 1993, da SALT arrangerede sin borgerlønskonference, hvor arbejdsmarkedsforskere (Flemming Ibsen), repræsentanter fra flere politiske partier og LO deltog.

På SF's landsmøde i 1993 var jeg også med til at bringe borgerlønsspørgsmålet op. Det kom imidlertid ikke med i landsmødets udtalelse, men formanden Holger K. Nielsen lovede i sin

afsluttende tale at tage spørgsmålet op til nærmere undersøgelse. Det betød, at der blev nedsat et udvalg, hvor jeg blev medlem. Modstanderne var imidlertid på forhånd sikret flertal, hvilket betød, at udvalgets betænkning, som blev afleveret et år efter, var delt. Skønt det var stillet i udsigt, at der skulle foranstalles en omfattende partidebat om spørgsmålet, kom den aldrig i stand. Partiledelsen ønskede simpelthen spørgsmålet taget af den politiske dagsorden.

I Det Radikale Venstre diskuterede man også borgerløn i 1993. Her besluttede landsmødet direkte at gå ind for borgerløn. Det betød, at økonomiminister Marianne Jelved straks undsagde ideen og satte embedsmænd i sit ministerium til at lave en økonomisk rapport, der kom i december 1993, som skulle vise, at det er fuldstændig urealistisk at indføre borgerløn. Rapporten viste, at man under bestemte forudsætninger får en skatteprocent på over 100, hvilket naturligvis fører til, at ideen i pressen blev skudt helt ned. At forudsætningerne for beregningerne var helt urealistiske og tåbelige efter alle seriøse økonomers mening, hjalp ikke noget. Protester i pressen druknede. Manipulationen var lykkedes. Ideen var blevet fjernet fra den politiske dagsorden. Det gav mig endnu en erfaring om at kontroversiel forskning og viden er farlig for magthavere.

8. Nye konkretiseringer af borgerløn og bæredygtig udvikling med en genopdagelse af fælled-forestillingen samtidig med universitets-fælledens ”død”

Det samarbejde jeg tidligere havde haft med kolleger i Center for Miljø og Udvikling i 1990'erne blev efter årtusindeskiftet videreført i to nye bogprojekter. Det første blev kaldt ”Samfundets udviklingsafdeling”, hvor ideen var, at hvis forestillingen om bæredygtig udvikling skulle realiseres skulle det ske igennem en række eksperimenter, hvor man integrerede en række nye økologiske teknologier i lokalsamfund. Det andet, der blev kaldt ”Fælleder i forandring”, bestod i en genopdagelse og videreudvikling af det gamle fælledbegreb til at analysere en række problemer omkring realiseringen af en bæredygtig udvikling.

Det danske ord fælled betyder oprindeligt den fælles jord, som henlå udyrket og brugtes som græsgang. I nyere tid er fælledbegrebet udvidet til også at omfatte en lang række forskellige fællesressourcer. Dette er specielt sket i den angelsaksiske verden, hvor commons- begrebet, den engelske pendant til fælledbegrebet, nu hyppigt anvendes om en række andre ressourcer og fællesskabte områder. Det drejer sig både om en række håndgribelige fælles naturressourcer som

vores vand og fisk, men også de mere uhåndgribelige sociale og kulturelle ressourcer som andelsbevægelsen, patenter, Internettet, viden, og universiteter.

Den bærende ide i de to projekter var at foreslå en praktisk realisering af en bæredygtig udvikling, hvor man byggede på større lokalsamfundseksperimenter (skabelse af nye fællede), koblede en række af de nye økologiske teknologier (indenfor energi, landbrug, landbrugsindustrier), således at man i praksis fik sprængt sektortænkningen.

Som et element i denne lokalsamfundsstrategi for en bæredygtig udvikling, fremhævede jeg en form for borgerlønsordning som værende central. Hvis man skal have større grupper af mennesker til at engagere sig i nye økologiske eksperimenter, må man bløde op på det meget stive lønarbejdssamfund vi har. Sådan som vores overførsesindkomstsysteem er indrettet forhindres mange mennesker i at udføre nyttige samfundsmæssige aktiviteter.

Arbejdet med fælledbogen kan måske ses som et af de sidste eksemplariske eksempler på det gamle universitets fri forskning. Siden 2003, hvor det kollegiale selvstyre blev afskaffet på universiteterne, er det indre fællesskab og det tværfaglige samarbejde byggende på den individuelle akademiske frihed ved at forsvinde.

Fælledbogen tog lang tid at producere, men kvalitet og nyskabelse tager tid. Vi holdt mange møder og seminarer. Den byggede ikke alene på et tværfagligt, men også tværfakultært samarbejde mellem en biolog, fem økonomer, to politologer, en erhvervsøkonom, en samfundsfagsmand og en ingeniør. Vi havde ingen forskningskoordinator, institutbestyrer, eller bevillingshaver til at ånde os i nakken og bestemme farten med forskellige økonomiske incitamenter. Vi var lystsyret og selvstyrende. Sådan som rigtig videnskab skal være. Jeg vil påstå, at den er en af de mest teoretisk nyskabende antologier, der er udgivet i dansk samfundsvidenskab i de seneste år.

Afslutning

Hvilken type forsker har jeg så været?

For en måned siden var jeg til møde i mit institut med den nye dekan på det samfundsvidenskabelige fakultet, Anders Drejer. Han kom blandt andet med følgende udmelding vedrørende forskning: ””De ensomme ulves” tid er forbi, nu gælder kun teamwork”. Umiddelbart tænkte jeg. Det passer jo meget fint, med at jeg nu går på pension. Og mange i mit institut tænkte sikkert. Nu er det slut for sådan en type som Erik, som i de sidste år ikke engang har tilhørt en af instituttets store forskningsgrupper. Men som min fortælling om min forskningshistorie viser, har jeg jo slet ikke været eller følt mig som ”en ensom ulv”. Jeg har igennem årene haft et vidtforgrenet samarbejde med mange i og uden for universitetet.

Hvis jeg her på falderebet skulle give et godt råd til dekanen, ville det være. Drop de populære floskler. Sig hellere at god forskning og personlig udvikling hænger tæt sammen. Det kan ske i større eller mindre grupper og også individuelt – ligesom vi jo igennem årene har fået et meget mere nuanceret syn på de studerendes projektarbejde. Mange studerende laver først det afgørende ryk, når de prøver sig selv af individuelt, og det gælder jo også forskere. Den individuelle forskningsfrihed sikres kun ved, at hver forsker sikres nogle basismidler, som han selv råder over og kan pulje med andre i og uden for sit institut.

Jeg har nok levet ”på kanten” af det normale, forholdsvis indelukkede universitetsliv ved at være så aktiv i det bevægelsesmæssige og politiske liv. Da jeg startede på universitetet førtes en lidt stereotyp diskussion om ”forskning for folket” eller ”forskning for profitten”. I dag taler man jo om ”fra forskning til faktura”, og der findes en generel enighed om at forskning skal være til gavn for erhvervslivet. Jeg har i hele min forskerkarriere forsøgt at lave ”forskning for folket”. Ikke på den institutionelle måde, som nogle forestillede sig i 1970’erne – og min forskning har aldrig været betalt bestillingsarbejde, men været udført med et kritisk refleksivt blik. Det har langt fra været forskning for hele folket, men dog en del af folket, som ellers ikke bliver dyrket af de dominerende medier.

Kritisk forskning er og skal være farlig

Kritik og reflektiv selvkritik er en integreret del af videnskabelig forskning og undervisning. Det indskærper vi hver dag overfor de studerende. Men hvordan lever vi som forskere og i det hele taget hele det videnskabelige samfund så op til dette krav?

Som I har hørt, har jeg flere gange i min karriere oplevet at kritik kan være farlig og omkostningsfuld både i den videnskabelige og politiske verden. At saglig kritik, som regel ikke flytter noget i sig selv i den politiske verden, er velkendt. Her gælder andre regler end i den videnskabelige verden.

Men at åben paradigmediskussion og -kritik blandt kolleger efter min opfattelse bliver mere og mere sjælden er betænkelig for det videnskabelige miljø. For et halvt år siden sagde en forsker (Claus Holm, DPU), at ”det ikke længere er politisk korrekt at kritisere sine forskerkolleger, hvilket forringer kvaliteten af forskningen”. En anden forsker (Niels Bredsdorff) sagde i den forbindelse, at der synes at herske en ny norm om, at ”hvis du undlader at kritisere mit arbejde, så tier jeg om dit”. (Information 26.1.2010). Det tror jeg er rigtig.

Jeg har i mit videnskabelige arbejde dyrket diskurs- og paradigmekritik og i flere tilfælde forsøgt at udfordre flere af mine samfundsvidenskabelige kolleger, både på mit institut og udenfor. Her har jeg imidlertid ofte oplevet tavshed. Man forsøger bevidst at ignorere alternative paradigmer, eller kommer med en overfladisk og fordomsfuld afvisning af dem. Man er ikke interesseret i dybtgående at diskutere og konfrontere forskellige paradigmer, på trods af at jeg - efter min egen opfattelse - har bestræbt mig på at være saglig.

Det betyder, at der er en tendens til en hyklerisk og dobbeltmoralisk holdning til kritik i det videnskabelige miljø. Man docerer en kritisk holdning overfor de studerende, men lader den ikke udfolde sig åbent mellem kolleger. Her bliver det ofte kun til underforståetheder, antydninger og små giftpile, når man kommenterer og refererer hinandens arbejder.

Jeg husker tydeligt som studerende, hvor livgivende og lærerigt det var at se sine lærere virkeligt anstrenge sig i principielle paradigme- og diskursdiskussioner. Jeg husker f.eks. Erik Rasmussen og filosofi professoren Justus Hartnack diskutere værdier og saglighed i politik, og Erik Rasmussen diskutere værdirelativismen med teologen Jørgen K. Bukdahl. Man skulle anstrenge sig for at forstå og følge med i de debatter. Men man lærte noget. Og man lærte også noget om god debatkultur, når forskere med forskellige grundsynspunkter forsøgte sagligt og engageret at forklare deres uenigheder.

I dag fornemmer jeg, at fastansatte forskere især får afløb for deres kritiske aktivitet, når de bedømmer phd. afhandlinger. Så holder man sig ikke tilbage med kritik. De unge mennesker skal igennem en skærsild. Så kommer alle ”Kloge-Ågerne” frem af hullerne med alle spørgsmålene og indvendingerne. Det er også nødvendigt, og kan være meget godt. Men ofte er det lidt billigt. Debattørerne står i en ulige position. Man er afhængig af at være gode venner med bedømmerne, og skal ikke ødelægge fremtidige netværk, der er helt afgørende for fremtidige bevillinger.

Det kunne måske lyde som om jeg har haft det lidt hårdt på mit institut og ikke har haft tilstrækkelig forskningsmæssig frihed. Det er ikke tilfældet. Ingen har på nogen måde forsøgt at styre min forskning, og jeg er endda blevet opmuntret af min institutbestyrer til at forfølge mine egne veje. Det skylder jeg en tak for.

En ting må man imidlertid ikke glemme, og det er, at kritik og anerkendelse/ros af andre hører sammen. Hvis jeg tilbageskuende skal være selvkritisk, har jeg nok været bedre til at kritisere end udtrykke anerkendelse af andre. Jeg tror udviklingen af en bedre kritikkultur på universitets hænger tæt sammen med udvikling af en mere ægte anerkendelseskultur.

Hvordan vil det gå med den type forskning, jeg har bedrevet i fremtiden? Den bliver uden tvivl mere sjælden, med mindre den kan sikre betydelig ekstern finansiering. Jeg har helt bevidst forsøgt ikke at gøre mig afhængig af ekstern finansiering af min forskning for at ikke at spille min forskningstid og for at undgå at komme i et økonomisk afhængighedsforhold til forskellige bevillingshavere og indrette mig efter deres ønsker. Jeg har forsøgt at undgå ”at skulle sælge mig selv” hele tiden. Og det vil givetvis ikke blive tilladt i fremtiden.

Bristede illusioner og stadig optimist

Hvordan ser verden så ud i forhold til alle de forhåbninger og ideer, jeg har haft forskningsmæssig og politisk?

Da jeg skrev speciale om Lenin stødte jeg på en meget klog sentens fra hans pen, som jeg siden har husket på: ”Historien i almindelighed og revolutionernes historie i særdeleshed er altid mere

indholdsrig, mere forskelligartet, mere alsidig, mere levende og ”udspekuleret” end selv de bedste partier, selv de mest fremskredne klassers mest bevidste fortrop forestiller sig.” (Lenins revolutionsteori s. 104) (”Radikalisme” kommunismens børnesygdom, 1920, Udvalgte værker bd. 11. s. 215-216)

Det har jeg måttet erkende mange gange. U-landssocialismen udviklede sig anderledes, end jeg havde forestillet mig. Fagbevægelsen blev ikke den store progressive kraft i samarbejde med de nye sociale bevægelser, jeg havde håbet. Bliver SF det store fornyende parti i dansk politik? Er det ikke blot et nyt og lidt moderniseret Socialdemokrati? Og borgerlønnen og den bæredygtige udvikling er ikke just på dagsordenen i dag, heller ikke blandt oppositionspartierne.

Hvorfor så ikke ligeså godt erkende, at det hele er en lang række af bristede illusioner. Nogle vil måske sige: Er det ikke snart på tide at blive realistisk og mere moden og erkende virkeligheden, Erik. Sådan tror jeg imidlertid slet ikke virkeligheden hænger sammen.

Fordi nogle ideer, jeg har hyldet og været med til at udvikle og konkretisere, ikke har vundet tilslutning i den meget korte periode, jeg har været på dette sted, kan de jo godt have og få en større betydning.

Set i forhold til menneskehedens langsigtede historie befinder vi os i øjeblikket i en ekstrem unormal periode. Vi har nu i 200 år levet i kapitalistiske vækst samfund. Vi oplever vækst som det normale, men i det lange historiske perspektiv er en vis balance, ligevægt det normale.

I de næste 50 år står menneskeheden foran at skulle gennemføre en bæredygtighedsrevolution på verdensplan, hvis man skal undgå omfattende økologiske katastrofer. Det er en revolutionær omvæltning af en helt anden karakter end de politiske revolutioner vi har oplevet. Vi er allerede så småt på vej til at udvikle et kosmopolitisk demokrati. Det vil blive forstærket de kommende år. Vort verdenssamfund bygger stadig på Menneskerettighedserklæringen, som har en § 25, der giver alle verdensborgere ret til en tilstrækkelig levelfod, hvilket i fremtiden kunne fortolkes som en ret til en basisindkomst. Jeg er overbevist om, at disse forhold betyder, at tankerne om bæredygtig udvikling, fællede og basisindkomst også under vore himmelstrøg vil få en renæssance, sikkert i nye udformninger.

I næste uge afholder BIEN, Basic Income Earth Network, det internationale basic income forsknings- og græsrodsnetværk sin 13. kongres i Sao Paulo i Brasilien. Her har man allerede indført en delvis basisindkomst (Bolsa Familia).

Den tyske sociolog Ulrich Beck har sagt: ”At give afkald på utopier er det samme som at give afkald på magt. Erklæret utopimangel er ikke kun en sygdom i menneskets ånd, men også en blankocheck til politikens given afkald på at føre politik” (Beck 2006, s. 264).

Jeg mener, at mange har misforstået, hvad det centrale er i en utopi. Det er ikke at realisere et fjernt, uopnåeligt mål, men at bevæge sig imod målet. Det er altså ethvert skridt på vejen mod målet, der er det centrale. For at vende tilbage til den forståelsesramme, jeg præsenterede indledningsvis. Det gælder selvfølgelig om at kende den aktuelle virkelighed så godt som muligt og at forsøge at forudsige fremtiden. Men virkeligheden er dynamisk. Den skabes på ny hele tiden. Vi har som forskere og almindelige mennesker også en forpligtelse til at give det ønskværdige nyt liv hver dag.

Jeg er et optimistisk menneske. Det er jo ikke altid noget, man selv bestemmer. Man fødes med et vist mentalt gemyt, og mine livserfaringer har ikke gjort mig til pessimist. Jeg synes den danske forfatter og multigeni, Piet Hein har givet en god karakteristik af forskellen mellem pessimister og optimister, da han formulerede følgende Gruk: ”Pessimister er dog de reneste tåber, de tror på det modsatte af, hvad de håber på. Nej, optimister, som livet beror på, er dem, som tør håbe på noget, de tror på”.

For mig venter nu den fulde borgerløn og friheden, som jeg vil bruge til på nye måder at realisere mine forhåbninger. Jeg har været utrolig privilligeret. Tænk, i mange år at have kunnet lave, lige hvad man vil, i en del af sin lønnede arbejdstid. Derfor har jeg også sagt til mange, at jeg føler jeg har været på borgerløn, stort set det meste af mit liv. Derudover har jeg haft et undervisningsmæssigt lønarbejde.

Når jeg går så stærkt ind for en ubetinget basisindkomst for alle, er det ud fra egne erfaringer. Jeg synes alle andre end mig, skal have samme muligheder. Med mit eksempel mener jeg at have været med til at tilbagevise alle myterne om borgerløn. Jeg har ikke lagt mig i hængekøjen, jeg er ikke

forsumpet, jeg har ikke haft behov for at blive styret, jeg har kunnet forvalte min frihed ansvarlig, jeg har været produktiv og skabende. Min borgerløn har frigjort mine skabende evner. Det er jeg overbevist om, at den også ville for et meget stort flertal af andre mennesker.

Literatur

Beck, Ulrich (2006) Magt og modmagt i den globale tidsalder. En ny global politisk økonomi. København: Hans Reitzels Forlag

Bjøl, Erling (1971) Imperialismen i Århus, Politica, Bind 4 (1971) 3

Christensen, Erik (1971) Erling Bjøls opgør med Lenin's imperialismeteorier - en kamp med vejrmøller, Politica, Bind 4 (1971) 1-2

Christensen, Erik (1973) Lenins revolutionsteori, Århus: Modtryk

Christensen, Erik (1977) Fagforeninger og lokalsamfund. En beskrivelse og analyse af 4 vestjyske fagforeninger. Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag

Christensen, Erik (1978) Konflikter mellem faglærte og ufaglærte arbejdere. Institut for Uddannelse og Socialisering. Aalborg Universitetscenter.

Christensen, Erik (1981) Arbejderpartierne faglige politik i 1970'erne. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag

Christensen (1983) Arbejdernes Fællesorganisation i Aalborg i 1970'erne. Et studie i partipolitisk samarbejde og konflikt i arbejderbevægelsen. Årbog for Arbejderbevægelsens Historie Nr. 13

Christensen, Erik (1984) Venstrevejen i Aalborg. Sf gennem 25 år. SP Forlag.

Christensen, Erik (1989) SF og fremtidens arbejderbevægelse: Fra arbejderflertal til det rød-grønne reformflertal? Årbog for arbejderbevægelsens historie, nr. 19

Christensen, Erik (1990) Nye værdier i politik og samfund. Paradigmeskift og kulturbrydninger. Gylling: Hovedland

Christensen, Erik (2000) Borgerløn. Fortællinger om en politisk idé. Højbjerg: Hovedland

Christensen, Erik og Per Christensen (2007) Fælleleder i forandring. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag

Christensen, Erik (1986) Alvin W. Gouldners marxismeanalyse - en amerikansk sociologisk kritik af marxismen. Gløder. nr.4. Tidsskrift for Filosofi, Sociologi, politik. Udgivet af Institut for Uddannelse og Socialisering, AUC. ("Omkring Frankfurterskolen") pp.123-152.

Daly, Herman E. og John B. Cobb, Jr. (1991) Det fælles bedste. En økologisk økonomi for fællesskab og fremtid. Gylling: Hovedland

Friberg, Mats (1986) Deltagende framtidsstudier. Bilag 7 i Att studera framtiden. Betänkkande av framtidsstidekommitté. Stockholm: Statens offentliga utredningar 1986:34. Justiedepartementet

Gouldner, Alvin W. (1970og 1977 repr.) The Coming Crises of Western Sociology. London: Heinemann

Gouldner, Alvin W. (1980) The Two Marxisms. Contradictions and Anomalies in the Development of Theory. New York: Seabury Press.

Information 28.9.2006: Erik Christensen: Når samfundsvidenskab bliver til ideologi

Information den 26. januar 2010: Prodekan: 'Kritik er blevet politisk ukorrekt'

Ingeman, Jan Holm (red) (2001) Samfundets udviklingsafdeling – bæredygtig udvikling gennem eksperimenter. Gylling: Aalborg Universitetsforlag

Jensen, Ole (1976) I vækstens vold. Økologi og religion. København: Fremads Fokusbøger:

Lenin, V.I. ”Radikalisme” kommunismens børnesygdom, 1920, Udvalgte værker bd. 11. s. 215-216

Petersen, Gert (1998) Inden for systemet og udenfor. Aschehoug

